Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

EKOLOGIK TERMINLARNING XALQARO VA MILLIY QATLAMLARI: O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA

Shukurova Zubayda Murodovna
2-kurs BuxDPI magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23697931

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi ekologik terminlarning xalqaro va milliy qatlamlari lingvistik jihatdan qiyosiy tahlil qilinadi. Ekologik terminlarning shakllanish manbalari, o‘zlashish jarayonlari, milliy til vositalari asosida hosil bo‘lish xususiyatlari hamda ularning semantik va struktur jihatlari yoritiladi. Shuningdek, xalqaro ilmiy terminlarning o‘zbek va ingliz tillarida qo‘llanishi, tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar va ekologik terminologiyani me’yorlashtirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Tahlil natijasida ekologik terminologiyaning rivojlanishida xalqaro ilmiy aloqalar va milliy tilning ichki imkoniyatlari o‘zaro uzviy bog‘liqligi asoslanadi.
Kalit so‘zlar: ekologik termin, xalqaro terminologiya, milliy terminologiya, o‘zlashma so‘zlar, kalkalash, so‘z yasalishi, qiyosiy tilshunoslik, ekologik leksika, terminologik me’yor, o‘zbek tili, ingliz tili.

Abstract This article presents a comparative linguistic analysis of the international and national layers of ecological terminology in Uzbek and English. It examines the sources of ecological terms, borrowing processes, the formation of terms through the internal resources of each language, and their semantic and structural characteristics. Particular attention is paid to the use of international scientific terms, translation challenges, and the standardization of ecological terminology. The analysis demonstrates that the development of ecological terminology depends on the interaction between international scientific communication and the linguistic resources of individual languages.
Keywords: ecological terminology, international terminology, national terminology, loanwords, calquing, word formation, comparative linguistics, environmental vocabulary, terminological standardization, Uzbek, English.

XXI asrda ekologik muammolarning global miqyosda kuchayishi, atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan xalqaro hamkorlikning kengayishi va barqaror rivojlanish konsepsiyasining dolzarblashuvi ekologik terminologiyaning rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, suv resurslarining qisqarishi, havo va tuproqning ifloslanishi kabi jarayonlar ilmiy hamda ijtimoiy muloqotda maxsus terminlardan foydalanish ehtiyojini oshirmoqda.

Ekologik terminologiya ekologiya, biologiya, geografiya, kimyo, gidrologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish kabi sohalarga oid tushunchalarni ifodalovchi terminlar majmuasidir. Ushbu terminlar ilmiy axborotni aniq, izchil va bir ma’noli tarzda yetkazishga xizmat qiladi. Biroq ekologik terminlar faqat xalqaro ilmiy birliklardan iborat emas. Ularning muayyan qismi tilning ichki imkoniyatlari asosida shakllanadi, ayrimlari esa boshqa tillardan o‘zlashtiriladi yoki tarjima orqali hosil qilinadi.

O‘zbek va ingliz tillarining ekologik terminologiyasini qiyosiy o‘rganish mazkur tillarning leksik, morfologik va semantik xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Ingliz tilida qadimgi yunon va lotin tillaridan kelib chiqqan xalqaro ilmiy birliklar keng qo‘llanilsa, o‘zbek tilida xalqaro terminlar bilan bir qatorda turkiy tilning ichki imkoniyatlari asosida shakllangan birliklar va tarjima yo‘li bilan hosil qilingan terminlar ham muhim o‘rin tutadi.

Maqolaning dolzarbligi ekologik terminlarning xalqaro va milliy qatlamlarini farqlash, ularning o‘zaro munosabatini aniqlash hamda o‘zbek tilida ekologik terminologiyani rivojlantirishning lingvistik imkoniyatlarini ko‘rsatish zarurati bilan belgilanadi.

Tadqiqotning maqsadi o‘zbek va ingliz tillaridagi ekologik terminlarning xalqaro va milliy qatlamlarini aniqlash, ularning shakllanish xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish hamda terminologik tizimdagi o‘rnini belgilashdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari: ekologik terminologiyaning xalqaro va milliy qatlamlari tushunchalarini izohlash; ingliz va o‘zbek tillaridagi xalqaro ekologik terminlarni tahlil qilish; milliy til vositalari yordamida shakllangan terminlarning xususiyatlarini aniqlash; o‘zlashma terminlar va kalkalash usulining ahamiyatini ko‘rsatish; ekologik terminlarni tarjima qilish va me’yorlashtirish bilan bog‘liq masalalarni yoritish.

Tadqiqot metodlari. Maqolada qiyosiy-tavsifiy, struktur-semantik, komponent tahlili va kontekstual tahlil metodlaridan foydalanildi. Tahlil uchun ingliz va o‘zbek tillarida qo‘llanadigan ekologik terminlar misol sifatida tanlandi.

1. Ekologik terminologiyaning xalqaro va milliy qatlamlari

Terminologiya muayyan fan yoki kasbiy faoliyat sohasiga oid tushunchalarni ifodalovchi maxsus birliklar tizimidir. Terminlar umumiste’mol so‘zlaridan, avvalo, muayyan tushunchani aniq ifodalashi va ilmiy muloqotda maxsus vazifa bajarishi bilan farqlanadi.

Ekologik terminologiyani kelib chiqishi va shakllanish usullariga ko‘ra shartli ravishda xalqaro va milliy qatlamlarga ajratish mumkin. Bunda ushbu tasnif terminlarning mutlaq etimologik chegaralarini emas, balki ularning xalqaro ilmiy muomaladagi o‘rni va milliy til vositalari bilan munosabatini ifodalaydi.

Xalqaro qatlam turli tillarda shakli o‘xshash yoki umumiy etimologik manbaga ega bo‘lgan, xalqaro ilmiy muloqotda keng qo‘llanadigan terminlarni qamrab oladi. Masalan, ingliz tilidagi ecology, ecosystem, biodiversity, biosphere terminlariga o‘zbek tilida ekologiya, ekotizim, biologik xilma-xillik, biosfera kabi birliklar muqobil bo‘ladi.

Milliy qatlam esa tilning o‘z leksik va grammatik imkoniyatlari asosida shakllangan yoki boshqa tildagi tushunchani milliy til vositalari orqali ifodalovchi terminlardan tashkil topadi. Masalan, o‘zbek tilidagi suv tanqisligi, havo ifloslanishi, tuproq unumdorligi va qayta tiklanuvchi energiya kabi terminologik birikmalarda o‘zbek tilining leksik va sintaktik imkoniyatlari namoyon bo‘ladi. Ingliz tilidagi water shortage, air pollution, soil fertility va renewable energy birliklari ham shu tushunchalarni o‘z tilining vositalari bilan ifodalaydi.

Milliy qatlamni faqat qadimdan mavjud bo‘lgan so‘zlar bilan cheklash to‘g‘ri emas. Milliy tilning ichki imkoniyatlari orqali yangi yaratilgan yoki tarjima asosida shakllangan terminlar ham milliy terminologiyaning tarkibiy qismi bo‘lishi mumkin. Terminlarning xalqaro yoki milliy qatlamga mansubligini aniqlashda ularning kelib chiqishi, tuzilishi, boshqa tillardagi muqobillari va ilmiy muomaladagi vazifasi hisobga olinishi kerak.

2. O‘zbek va ingliz tillaridagi xalqaro ekologik terminlarning xususiyatlari

Ekologik terminologiyaning xalqaro qatlamida yunon va lotin tillari asosida shakllangan birliklar muhim o‘rin tutadi. Bu holat tabiiy fanlarning tarixiy rivojlanishi va ilmiy terminologiyaning xalqaro miqyosda shakllanishi bilan bog‘liq.

Masalan, ingliz tilidagi ecology termini yunoncha oikos — “uy, yashash joyi” va logos — “ta’limot, fan” qismlari bilan bog‘liq. Ushbu termin o‘zbek tilida ekologiya shaklida qo‘llanadi. Har ikki tilda u tirik organizmlarning o‘zaro hamda atrof-muhit bilan munosabatlarini o‘rganuvchi fan nomini anglatadi.

Quyidagi jadvalda ayrim xalqaro ekologik terminlarning o‘zbek va ingliz tillaridagi muqobillari keltirilgan.

Inglizcha termin	O‘zbekcha muqobili	Lingvistik xususiyati
Ecology	Ekologiya	Xalqaro o‘zlashma
Ecosystem	Ekotizim	Xalqaro element va milliy so‘z asosida shakllangan birlik
Biosphere	Biosfera	Xalqaro termin
Biodiversity	Biologik xilma-xillik	Xalqaro tushuncha va milliy til vositalari bilan ifodalangan
Climate change	Iqlim o‘zgarishi	So‘z birikmasi asosidagi termin
Global warming	Global isish	Xalqaro element va o‘zlashgan termin asosidagi birikma
Pollution	Ifloslanish	Milliy til vositasi bilan ifodalangan muqobil
Deforestation	O‘rmonlarning qisqarishi / o‘rmonlarning yo‘q qilinishi	Kontekstga qarab tanlanadigan izohli muqobil
Renewable energy	Qayta tiklanuvchi energiya	Terminologik birikma
Carbon footprint	Uglerod izi	Kalkalash orqali ifodalangan termin

Jadvaldan ko‘rinadiki, xalqaro ekologik tushunchalarning barchasi o‘zbek tiliga bir xil usulda o‘tmagan. Ayrim terminlar fonetik va morfologik jihatdan moslashtirilgan holda o‘zlashtirilgan bo‘lsa, boshqalari tarjima yoki kalkalash orqali ifodalangan.

Masalan, ecology — ekologiya juftligida xalqaro terminning shakliy yaqinligi yaqqol ko‘rinadi. Biodiversity — biologik xilma-xillik juftligida esa inglizcha bir so‘zli termin o‘zbek tilida ikki komponentli birikma bilan ifodalangan. Bu holat ikki tilning so‘z yasalishi va termin tuzish usullari o‘rtasidagi farqlarni ko‘rsatadi.

Ecosystem — ekotizim juftligida xalqaro eko- elementi o‘zbek tilidagi tizim so‘zi bilan birikkan. Mazkur termin xalqaro terminologik model va milliy leksik vositalarning o‘zaro ta’siriga misol bo‘la oladi.

3. Ekologik terminologiyaning milliy qatlami va uning shakllanishi

Milliy ekologik terminlar tilning ichki imkoniyatlari, so‘z yasalish modellari va mavjud leksik birliklarning terminologik ma’noda qo‘llanishi asosida shakllanadi. Ular ekologik tushunchalarni keng jamoatchilikka tushunarli tarzda yetkazish, ilmiy axborotni milliy tilda ifodalash va terminologik mustaqillikni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

3.1. So‘z birikmalari asosida termin hosil qilish

O‘zbek tilida ekologik tushunchalarni ifodalashda ikki yoki undan ortiq so‘zdan tashkil topgan terminologik birikmalar keng qo‘llanadi. Masalan: suv resurslari; havo ifloslanishi; tuproq unumdorligi; chiqindilarni qayta ishlash; atrof-muhitni muhofaza qilish; qayta tiklanuvchi energiya.

Mazkur birliklarda terminning ma’nosi tarkibiy qismlarning o‘zaro munosabati orqali yuzaga chiqadi. Masalan, havo ifloslanishi birikmasida havo ifloslanish jarayonining obyektini, ifloslanish esa jarayonni bildiradi. Shu tariqa umumtil leksikasiga mansub so‘zlar maxsus ekologik tushunchani ifodalash uchun xizmat qiladi.

Ingliz tilida ham air pollution, water resources, soil fertility, waste management va environmental protection kabi birikmalar ekologik terminologiyaning muhim qismini tashkil etadi. Ikki til o‘rtasidagi asosiy farqlardan biri so‘zlarning sintaktik joylashuvida ko‘rinadi. Ingliz tilida aniqlovchi komponent ko‘pincha aniqlanmishdan oldin keladi; o‘zbek tilida ham aniqlovchi odatda oldin keladi, biroq grammatik shakllanish va qo‘shimchalar tizimi farq qiladi.

3.2. Affiksatsiya orqali termin hosil qilish

Affiksatsiya so‘z yasovchi qo‘shimchalar yordamida yangi leksik birlik hosil qilish usulidir. O‘zbek tili agglutinativ til bo‘lganligi sababli qo‘shimchalar terminlarning shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Masalan: iflos + lan + ish → ifloslanish; toza + lik → tozalik; chiqindi + siz → chiqindisiz; tikla + n + uvchi → tiklanuvchi.

Ingliz tilida ham affiksatsiya faol qo‘llanadi: pollute → pollution; sustain → sustainability; renew → renewable; biodegrade → biodegradable. Biroq o‘zbek va ingliz tillaridagi affikslarning vazifalari hamda so‘z yasash modellari bir xil emas. Shu sababli ingliz tilidagi terminning o‘zbekcha muqobili har doim ham aynan bir xil morfologik shakl orqali hosil qilinmaydi. Masalan, sustainability termini kontekstga qarab barqarorlik yoki barqaror rivojlanish bilan bog‘liq holda ifodalanishi mumkin.

3.3. Kalkalash orqali termin hosil qilish

Kalkalash boshqa tildagi terminning tarkibiy qismlarini tarjima qilish orqali yangi birlik hosil qilish usulidir. Ushbu usul xalqaro ekologik terminlarning milliy tillarda o‘zlashtirilishida muhim o‘rin tutadi. Masalan: carbon footprint — uglerod izi; greenhouse effect — issiqxona effekti; food chain — oziq zanjiri; climate change — iqlim o‘zgarishi.

Kalkalashda terminning tarkibiy modeli saqlanadi, lekin uning qismlari qabul qiluvchi tilning leksik vositalari bilan ifodalanadi. Biroq kalkalash jarayonida terminning ilmiy mazmunini saqlash muhimdir. Carbon footprint birikmasidagi footprint komponentini so‘zma-so‘z iz deb tarjima qilish terminning ma’nosini to‘liq anglash uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin. Mazkur termin inson, tashkilot yoki mahsulot faoliyati bilan bog‘liq issiqxona gazlari chiqindilarining miqdorini ifodalash uchun qo‘llanadi.

3.4. O‘zlashma terminlarning milliy tilga moslashuvi

Ekologik terminologiyaning shakllanishida boshqa tillardan o‘zlashtirilgan birliklar ham muhim ahamiyatga ega. O‘zbek tiliga xalqaro ilmiy terminlar bilan bir qatorda rus tili va boshqa tillar vositasida kirib kelgan birliklar ham mavjud. Masalan, ekologiya, biosfera, atmosfera, ekotizim kabi terminlar ekologik va tabiiy-ilmiy matnlarda keng qo‘llanadi.

O‘zlashma terminlar milliy tilga kirgach, uning fonetik va grammatik qonuniyatlariga moslashishi mumkin. Masalan, ekologiya terminidan ekologik, ekologlar kabi shakllar hosil qilinadi. Bunda xalqaro asos o‘zbek tilining so‘z yasash vositalari bilan birikadi. Shu jihatdan xalqaro va milliy qatlamlarni mutlaqo ajratilgan hodisalar sifatida emas, balki o‘zaro ta’sirda rivojlanadigan tizim sifatida o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

4. O‘zbek va ingliz tillaridagi ekologik terminlarning qiyosiy tahlili

O‘zbek va ingliz tillaridagi ekologik terminologiya umumiy ilmiy tushunchalarni ifodalashi bilan o‘zaro yaqinlashadi. Shu bilan birga, terminlarning shakllanishi va til tizimida namoyon bo‘lishida muayyan farqlar mavjud.

Birinchidan, ingliz tilidagi ekologik terminlarning muayyan qismi yunon va lotin tillaridan kelib chiqqan xalqaro komponentlar asosida shakllangan. Masalan, ecology, biosphere, biodiversity va biodegradable terminlarida xalqaro ilmiy terminologiyaga xos elementlar mavjud. O‘zbek tilida ham ushbu elementlar faol qo‘llanadi, biroq ularning ayrim muqobillari milliy leksik vositalar yoki so‘z birikmalari orqali ifodalanadi.

Ikkinchidan, o‘zbek tilida qo‘shimchalar vositasida so‘z yasash imkoniyatlari ekologik terminologiyaning rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Ifloslanish, tozalash, tiklanuvchi kabi birliklar bunga misol bo‘ladi. Ingliz tilida esa pollution, purification, renewable kabi birliklar boshqa morfologik modellar orqali shakllanadi.

Uchinchidan, har ikki tilda so‘z birikmalari orqali termin hosil qilish keng tarqalgan. Ingliz tilidagi environmental protection birikmasi o‘zbek tilida atrof-muhitni muhofaza qilish tarzida ifodalanadi. Bunda inglizcha ikki komponentli birlik o‘zbek tilida fe’lning harakat nomi shakli bilan ifodalangan kengroq birikmaga aylanadi.

To‘rtinchidan, ekologik terminlarning milliy qatlamida tabiiy-geografik sharoit va ijtimoiy ehtiyojlar bilan bog‘liq tushunchalar muhim o‘rin tutadi. Masalan, O‘zbekiston sharoitida suv tanqisligi, sho‘rlanish, cho‘llanish, suvni tejash kabi birliklar ekologik va amaliy muloqotda alohida ahamiyat kasb etadi. Ingliz tilida bu tushunchalar water scarcity, salinization, desertification va water conservation kabi terminlar bilan ifodalanadi. Bu misollar tushunchalar faqat bir millatga xos ekanini anglatmaydi; ular xalqaro ekologik muammolar turli tillarda o‘ziga xos leksik va grammatik vositalar orqali ifodalanishini ko‘rsatadi.

2-jadval. O‘zbek va ingliz tillarida ekologik terminlarning shakllanish usullari

Shakllanish usuli	Ingliz tilidagi misol	O‘zbek tilidagi misol
Xalqaro o‘zlashma	Ecology	Ekologiya
Xalqaro element va milliy asos	Ecosystem	Ekotizim
Affiksatsiya	Pollution	Ifloslanish
So‘z birikmasi	Water resources	Suv resurslari
Kalkalash	Carbon footprint	Uglerod izi
Milliy leksik vositalar	Water shortage	Suv tanqisligi
Murakkab terminologik birikma	Environmental protection	Atrof-muhitni muhofaza qilish

Jadvaldagi misollar ekologik terminlar ikki tilda turli shakllanish modellari asosida ifodalanishini ko‘rsatadi. Bunda ayrim birliklar xalqaro xususiyatga ega bo‘lsa, boshqalari tarjima, kalkalash yoki milliy

tilning so‘z yasalish imkoniyatlari orqali shakllanadi. Ekotizim xalqaro eko- komponentini o‘zbekcha tizim so‘zi bilan birlashtiradi va xalqaro hamda milliy qatlamlarning o‘zaro ta’sirini namoyon qiladi.

5. Ekologik terminlarni tarjima qilish va me’yorlashtirish masalalari

O‘zbek va ingliz tillaridagi ekologik terminlarning xalqaro va milliy qatlamlarini o‘rganishda tarjima hamda terminologik me’yor masalalari alohida ahamiyatga ega. Tarjima jarayonida, birinchi navbatda, termin ifodalagan tushunchaning mazmunini to‘g‘ri anglash zarur. Chunki tashqi jihatdan o‘xshash bo‘lgan birliklar har doim ham to‘liq semantik muvofiqlikka ega bo‘lavermaydi. Shuningdek, bir inglizcha terminning o‘zbek tilida bir nechta tarjima varianti uchrashi mumkin.

Masalan, sustainability termini turli kontekstlarda barqarorlik yoki barqaror rivojlanish bilan bog‘liq holda ishlatiladi. Biroq sustainability va sustainable development bir xil termin emas. Birinchisi barqarorlik xususiyatini, ikkinchisi esa barqaror rivojlanish tushunchasini bildiradi. Ularni kontekstdan qat’i nazar bir xil tarjima qilish ilmiy aniqlikni pasaytirishi mumkin.

Xuddi shuningdek, conservation termini ekologik kontekstda tabiiy resurslar yoki biologik xilma-xillikni asrash va muhofaza qilish bilan bog‘liq ma’nolarni anglatadi. Uni har bir holatda faqat bitta o‘zbekcha so‘z bilan ifodalash to‘g‘ri natija bermasligi mumkin.

Ekologik terminlarni me’yorlashtirishda quyidagi tamoyillarga rioya qilish lozim:

- Aniqlik tamoyili. Termin muayyan ilmiy tushunchani imkon qadar aniq ifodalashi kerak.
- Tizimlilik tamoyili. Bir-biriga aloqador terminlar o‘rtasidagi ma’no munosabatlari izchil bo‘lishi zarur.
- Til me’yorlariga muvofiqlik. O‘zbekcha terminlar o‘zbek tilining fonetik, morfologik va sintaktik qonuniyatlariga mos kelishi lozim.
- Izchillik tamoyili. Bir tushuncha uchun turli variantlardan foydalanilganda ularning farqi va qo‘llanish doirasi aniqlashtirilishi kerak.
- Xalqaro muvofiqlik. Milliy muqobil xalqaro termin ifodalagan ilmiy tushunchani buzmasligi lozim.
- Tushunarlilik tamoyili. Termin mutaxassislar uchun aniq bo‘lishi bilan birga, zarur holatlarda keng jamoatchilikka izohlanishi ham kerak.

Ushbu tamoyillar ekologik terminlarning ilmiy matnlarda, ta’lim jarayonida, ommaviy axborot vositalarida va rasmiy hujjatlarda bir xil hamda izchil qo‘llanishiga yordam beradi. O‘zbek ekologik terminologiyasini rivojlantirishda faqat xalqaro terminlarni o‘zlashtirish yoki ularning barchasini milliy so‘zlar bilan almashtirishga intilish maqsadga muvofiq emas. Har bir holatda terminning ilmiy aniqligi, qo‘llanish darajasi, tilga moslashish imkoniyati va mavjud muqobillari hisobga olinishi zarur.

6. Tadqiqot natijalari va muhokama

O‘zbek va ingliz tillaridagi ekologik terminlarning qiyosiy tahlili bir necha muhim xulosaga kelish imkonini beradi.

Birinchidan, ekologik terminologiyaning xalqaro qatlami ikki til o‘rtasida ilmiy axborot almashinuvini yengillashtiradi. Ekologiya, biosfera va ekotizim kabi terminlar xalqaro ilmiy tushunchalarni tanib olishga yordam beradi.

Ikkinchidan, milliy til vositalari ekologik tushunchalarni tilning ichki qonuniyatlariga muvofiq ifodalash imkonini yaratadi. Suv tanqisligi, havo ifloslanishi va atrof-muhitni muhofaza qilish kabi birliklar o‘zbek tilining leksik hamda grammatik imkoniyatlarini namoyon etadi.

Uchinchidan, xalqaro va milliy qatlamlar o‘zaro qarama-qarshi emas. Ular ekologik terminologiyaning bir-birini to‘ldiruvchi qismlaridir. Xalqaro terminlar ilmiy tushunchalarning umumiyligini ta’minlashga yordam bersa, milliy til vositalari mazkur tushunchalarni mahalliy til muhitida aniq va tushunarli ifodalashga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, ekologik terminlarning o‘zbek tilidagi muqobillarini yaratishda kalkalash, affiksatsiya va so‘z birikmalaridan foydalanish samarali usullar hisoblanadi. Biroq terminning shakliy jihatdan qulayligi uning ilmiy jihatdan to‘g‘riligini avtomatik ravishda kafolatlamaydi. Har bir muqobil tegishli ilmiy tushuncha bilan solishtirilishi lozim.

Beshinchidan, ekologik terminologiyani takomillashtirish uchun ikki tilli terminologik lug‘atlar, soha matnlari korpuslari va terminlarning qo‘llanishiga oid tavsiyalarni ishlab chiqish muhimdir. Bunday manbalar tarjimonlar, o‘qituvchilar, tadqiqotchilar va ekologiya mutaxassislari uchun amaliy ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin.

Mazkur maqoladagi tahlil sifat jihatidan olib borilgan qiyosiy tahlil hisoblanadi. Unda terminlarning statistik chastotasi yoki milliy va xalqaro qatlamlarning foiz ko‘rsatkichlari aniqlanmagan. Bunday miqdoriy natijalarni olish uchun ekologik terminlarning reprezentativ korpusini shakllantirish, tanlangan birliklarni tasniflash va ularning real matnlardagi qo‘llanishini tekshirish talab etiladi.

Xulosa

O‘zbek va ingliz tillaridagi ekologik terminlarning xalqaro va milliy qatlamlarini qiyosiy o‘rganish terminologik tizimning shakllanishida tilning tashqi va ichki omillari muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Xalqaro qatlam, asosan, umumiy ilmiy tushunchalarni ifodalovchi, turli tillarda o‘zaro yaqin shaklda qo‘llanadigan terminlarni qamrab olsa, milliy qatlam tilning o‘z leksik, morfologik va sintaktik imkoniyatlari asosida shakllangan birliklardan tarkib topadi.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi ekologik terminlar o‘rtasida umumiyliklar mavjud bo‘lsa-da, ularning ifodalanish shakllari har doim ham bir xil emas. Ayrim tushunchalar xalqaro o‘zlashmalar orqali, boshqalari esa kalkalash, affiksatsiya yoki so‘z birikmalari yordamida ifodalanadi. Ayniqsa, biodiversity — biologik xilma-xillik, carbon footprint — uglerod izi va environmental protection — atrof-muhitni muhofaza qilish kabi misollar terminlarning turli struktur modellar orqali shakllanishini namoyon etadi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ekologik terminologiyani rivojlantirishda xalqaro ilmiy tajribadan foydalanish bilan bir qatorda o‘zbek tilining ichki imkoniyatlarini keng qo‘llash zarur. Bunda terminning ilmiy aniqligi, semantik muvofiqligi, milliy til me’yorlariga mosligi va amaliy qo‘llanish imkoniyati asosiy mezon bo‘lib xizmat qilishi lozim.

Shuningdek, ekologik terminlarni tarjima qilish va me’yorlashtirishda izchillikni ta’minlash, xalqaro terminlarning o‘zbekcha muqobillarini ilmiy jihatdan asoslash hamda ikki tilli terminologik manbalarni takomillashtirish muhim vazifalardan hisoblanadi.

Umuman olganda, ekologik terminlarning xalqaro va milliy qatlamlari o‘zaro ta’sirda rivojlanadigan yaxlit terminologik tizimni tashkil etadi. Ushbu tizimni qiyosiy-lingvistik jihatdan o‘rganish o‘zbek ekologik terminologiyasining rivojlanish yo‘nalishlarini aniqlash, tarjima sifatini oshirish va ilmiy muloqot samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Arifjanova, N. Characteristics of Ecological Term Formation in the English and Uzbek Languages. The Lingua Spectrum. https://lingvospektr.uz/index.php/lngsp/article/view/932
2. Cabré, M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999.
3. Crystal, D. English as a Global Language. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
4. Hasanova, D., Tursunnazarova, E. T. The Main Features of Translating Ecological Terms from English into Uzbek. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 2024.
5. International Organization for Standardization. ISO 704:2022 — Terminology Work: Principles and Methods. Geneva: ISO, 2022.
6. Sager, J. C. A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1990.
7. Salimov, X. V. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish bo‘yicha atama tushunchalarning izohli lug‘ati. Toshkent, 2009.
8. Nurmuhammadova, S. The Linguistic Peculiarities of Ecological Terminology in English and Uzbek. The Lingua Spectrum. https://lingvospektr.uz/index.php/lngsp/article/view/630